

ВПЛИВ ЯПОНСЬКОЇ СІМ'Ї НА ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДРОСТАЮЧИХ ПОКОЛІНЬ

УДК 37.018.1(520)

Томашевська С.О.

Стаття розкриває ключові аспекти формування естетичної культури підростаючих поколінь в Японії в руслі виховного впливу сім'ї. Автор аналізує поняття «естетичне виховання»; визначає суть і характеризує складові даного напрямку. Матеріали статті розкривають зміст та особливості процесу естетичного виховання в родинній атмосфері на основі етнонаціональних культурних традицій Японії.

Ключові слова: сім'я, виховання, краса, гармонія, чуттєвий розвиток, естетична культура, естетичні почуття, погляди, смаки, потреби, ідеали.

Статья раскрывает ключевые аспекты формирования эстетической культуры подрастающих поколений в Японии в русле воспитательного воздействия семьи. Автор анализирует понятие «эстетическое воспитание», определяет суть и составляющие данного направления. Материалы статьи характеризуют содержание и особенности процесса эстетического воспитания в семейной атмосфере на основе этнонациональных культурных традиций Японии.

Ключевые слова: семья, воспитание, красота, гармония, чувственное развитие, эстетическая культура, эстетические чувства, взгляды, вкусы, потребности, идеалы.

The article reveals key aspects of the formation aesthetic culture of younger generations in Japan in a line with the family's upbringing influence. The author analyzes the concept of «aesthetic upbringing», defines the essence and describes the components of this direction. The materials of this article characterize the content and features of the process aesthetic upbringing in the family atmosphere on the basis of Japan's ethnic and cultural traditions.

Keywords: family, upbringing, beauty, harmony, sensitive development, aesthetic culture, aesthetic feelings, opinions, tastes, needs, ideals.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації соціальних процесів, інтеграції і навіть злиття культур окремих народів і націй, поширення явища масової культури провідні вчені світу підіймають питання про збереження етнонаціональних традицій, вироблення дієвих механізмів передачі культурних надбань минулого наступним поколінням та наголошують на доцільності звернення до мудрості народної педагогіки з метою ефективного вирішення даних завдань. Досліджуючи зазначені проблеми, на нашу думку, слід звернутися до етнопедагогічного досвіду японської нації. Вибір пояснюється тим, що для Японії характерні збереження споконвічних звичаїв і самотнього колори-

ту, значна стійкість перед впливами чинників масової культури, висока результативність народних, зокрема, сімейних, виховних традицій.

Традиційна японська сім'я, як і багато сучасних, є еталоном у вихованні молодих поколінь. Століттями вона формувала механізми ефективного впливу на дітей і демонструвала значні досягнення у всіх напрямках виховання, у тому числі й естетичного, безпосередньо пов'язаного з культурним розвитком. Завдяки цьому японці не лише максимально зберегли свою неповторну культуру до наших днів, а й прославились, як нація з винятковими естетичними поглядами, смаками, потягами й потребами.

Аналіз актуальних досліджень. Питання вивчення досвіду естетичного виховання підрастаючих поколінь завжди цікавило вітчизняних та зарубіжних педагогів. Зокрема, до даної проблеми зверталися в своїх працях Киященко Н.І., Кулаєва К.В., Печко Л.П., Шевцова Е.В., Михайлова М.І., Волкова Н. Розкриттю конкретних аспектів естетичного виховання присвятили свої праці Колянько І.В., Немирова В.В., Тапілінова Н.Г., Самохвалова В.І. та ін. Вплив японської сім'ї на процес ціннісного орієнтування та особистісного розвитку дітей і молоді досліджували й такі відомі європейські та японські вчені, як: Чарльз Дани, Хара Кемі, Едвард Феннелл, Акіко Хашімото, Ісака Маєто, Сініті Судзукі та ін.

Зазначені дослідження містять вагомий, але далеко не повну, інформацію з проблеми естетичного виховання дітей в Японії, що підтверджує доцільність подальшої наукової розробки даного питання.

Мета статті: охарактеризувати поняття «естетичне виховання», визначити суть і складові даного напрямку, дослідити його зміст та особливості в умовах японського національного простору, зокрема, в сімейному колі.

Виклад основного матеріалу. У філософсько-світоглядних та релігійних вченнях, педагогічних концепціях і традиціях Японії важливе місце займає ідея вдосконалення внутрішнього світу людини, її естетичний розвиток. Багатий культуротворчий досвід нації, вироблені ним духовні цінності та механізми їх збереження і передачі наступним поколінням складають специфічну японську концепцію естетичного виховання, відмінну від західного раціонально-прагматичного підходу.

Досліджуючи погляди японців на практичне втілення завдань естетичного виховання, спочатку слід звернутися до теоретичних основ даного питання.

Отже, естетичне виховання — складова частина виховного процесу, безпосередньо спрямована на формування здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах життєдіяльності людини. Тобто його метою є досягнення високого рівня естетичної культури особистості, удосконалення її здатності до естетичного сприйняття і освоєння навколишнього простору [1: 121].

Під естетичною культурою розуміють високий рівень сформованості естетичних знань, смаків, ідеалів, а також здібностей особистості до естетичного сприймання предметів і явищ оточуючої дійсності, творів мистецтва, її природна потреба вносити прекрасне в оточуючий світ (активна перетворююча діяльність), обєригати і розвивати природну красу. Тобто, така культура має бути свідомою, а всі вчинки — добровільними. Весь процес виховання спрямований якраз на формування стійкої естетичної свідомості, компонентами якої є почуття, погляди, переживання, смаки, потреби, ідеали.

Естетичні почуття виражаються у духовній насолоді, яку відчуває людина, сприймаючи прекрасне в навколишній дійсності і творах мистецтва. Їх основу складає естетичне сприйняття – вміння помітити суть, зовнішню і внутрішню красу предмета, явища, процесу й відчувати при цьому естетичні переживання, тобто щирі радість, душевний трепіт, задоволення від побаченого. Формування і розвиток естетичного сприйняття, на думку представників японської педагогічної науки, є найважливішим завданням естетичного виховання.

Ставлення особистості до певного предмета, об'єкта, явища навколишнього світу виражаються через естетичні погляди (судження). На їх основі формуються вподобання – смаки, під якими розуміють здатність людини адекватно оцінювати красу, відокремлювати справді прекрасне від неестетичного. З ними прямо пов'язані естетичні потреби, які полягають в бажанні бачити і творити красу відповідно до смакових вподобань, провокувати естетичні емоції і збагачувати почуття.

Задовольняючи свої естетичні потреби, людина прагне досягти певного ідеалу, що є для неї еталоном краси, беззаперечним зразком, з позиції якого оцінюються всі елементи оточуючої дійсності. Естетичний ідеал відображає персональні уявлення особистості про красу й її критерії [1: 122-123].

Рівень естетичної вихованості відображаються не лише у свідомому ставленні людини до прекрасного, її судженнях і смаках, здатності до перетворення дійсності за законами краси, а й в естетиці її поведінки. Маються на увазі риси прекрасного у вчинках і діях особистості, що виражаються у ставленні до праці й суспільства, в її манерах і зовнішньому вигляді, стилі спілкування та взаємодії з іншими людьми, навіть у способі мислення і висловлення своїх думок.

Як бачимо, даний виховний напрям є багатограним процесом, який реалізується під час життя і діяльності дитини в сімейному колі, дошкільних, загальноосвітніх, професійних і позашкільних навчально-виховних закладах, а також під впливом засобів масової інформації і всього оточуючого середовища. Провідну ж роль у процесі естетичного виховання дослідники відводять сім'ї. Адже саме в процесі внутрішньосімейного спілкування і взаємодії у дітей закладаються основи естетичних смаків і почуттів, формуються культурні потреби та ідеали. Визначальну роль тут відіграють такі загальновідомі фактори, як взаємини в сім'ї, власний приклад батьків та інших родичів, безпосередня участь членів сім'ї в естетичній діяльності, організація побуту, рівень матеріального добробуту, а головне – етнокультурне середовище проживання родини. Тому, звертаючись до досвіду японської сім'ї, варто зазначити, що тут очевидною є відмінність від близької нам європейської сім'ї у культурних укладах, традиційних підходах до проблеми виховання і внутрішньосімейної взаємодії загалом, а також в національній психології і стилі мислення. Суттєвим виховним фактором є і різниця в розумінні ряду педагогічних категорій, зокрема естетичних, їх змісту та місця в системі науково-естетичного освоєння дійсності. Особливо підкреслимо притаманні японській нації специфічні критерії і акценти при оцінці краси, її положення в ієрархії цінностей тощо. Дослідження процесу сімейного естетичного виховання дещо ускладнюється в тому плані, що дана сфера не виділяється японцями в окремий виховний

напрям. Якщо в Європі естетика здавна була відокремлена в самостійну галузь осмислення світу, то для Японії характерна невіддільність естетичного моменту від усього комплексу норм, ідей і уявлень, через які сприймається оточуюча реальність і здійснюється виховний вплив на особистість [3]. Таким чином, естетичне сприйняття споконвіку розвивалося в одному руслі з загальним сприйняттям дійсності, а художньо-естетичні елементи завжди були присутні в кожному дійстві, вчинкові, акті міжособистісного спілкування та взаємодії зі світом.

На вершині ієрархії естетичних цінностей в Японії розміщують не бажані ідеали і тому подібне, як представники європейського соціуму, а явище гармонізуючої краси. Вчені впевнені, що специфічне трепетне відношення японців до краси оточуючого світу передається від покоління до покоління генетичним шляхом, а в процесі сімейного естетичного виховання воно лише остаточно формується і закріплюється. Аби побачити, досягнути красу, необхідно розвивати естетичні почуття та емоції, які допомагають становленню людської душі. Саме в цьому японські батьки вбачають основну мету виховання. Взагалі вихованню почуттів приділяється дуже велика увага, бо не можливо повністю засвоїти ніякі теоретичні постулати, якщо в їх основі не лежать реальні почуття. Незважаючи на емоційну стриманість японців і раціональність вчинків, для їхньої моделі світогляду і світосприйняття характерне звернення саме до почуттів, безпосередніх переживань, а не до розуму і раціонального осмислення. Тому батьки спрямовують основну увагу на розвиток чуттєвої сфери, формування стійких емоційних переживань на основі досвіду естетичного освоєння навколишнього простору [4].

Щоб якомога ширше розвинути естетичну чуттєвість і сформувати у дитини природний потяг до краси, батьки вдаються до застосування ряду виховних методів ще до народження дитини (у період вагітності). Так, дитинці, що знаходиться в утробі матері, співають милозвучні колискові, читають книги (казки і поезію), а ще багато розмовляють, діляться позитивними емоціями, розповідаючи про родичів і стосунки між людьми, свої спогади і різні події з життя, цікаві речі, явища природи (описуючи при цьому кольори, запахи, смаки та інші відчуття), тобто все, що відбувається навколо.

Від народження до трирічного віку вихованням дитини займаються всі члени сім'ї без виключення. Малюка ні в чому не обмежують, заохочують пізнавальну активність і будь-які дії, задовольняють його цікавість, відповідаючи на всі питання, підтримують кожен крок в набутті власного досвіду. Родичі намагаються не навантажувати розум дитини значним потоком інформації наукового характеру, не допускати його передчасного дорослішання, а якомога довше затримувати на стадії дитинства, коли свідомість охоча до нових вражень і відкрита для виховного впливу. На думку японців, така методика дозволяє дорослій людині зберігати протягом всього життя дитячу щирість почуттів і вміння дивуватися новому. Тому батьки не муштрують дитину, виховуючи в ній суворість і грубість, а вчать відчувати серцем красу і ховати пережите в душі. Для традиційної японської сім'ї властива надзвичайна єдність. На сучасному історичному етапі принцип єдності все ще зберігається, а от часу на звичайне спілкування і спільне дозвілля стає дедалі менше, внаслідок зайнятості населення у соціально-виробничій діяльності. Сім'я намагається

весь вільний час проводити разом і бажано за містом. Тут дитина набуває невід'ємного досвіду спілкування з живою природою, пізнає голоси птахів, шум вітру, плескіт хвиль та інші природні явища. Японці переконані, що кожну мить життя дитина має бачити і відчувати прекрасне, безпосередньо контактувати (торкатися, слухати, відчувати, нюхати) з усіма цікавими для неї предметами і явищами, щоб розвивати свою чуттєвість і потяг до краси.

Особливо питання чуттєвого розвитку стосується жіночого населення Японії. Не просто любов до краси, а поклоніння прекрасному, що відображається в усьому, проявляється в почуттях, словах і вчинках, — це давня етнонаціональна традиція у вихованні молоді японки. У дівчат розвивали глибокі естетичні почуття на основі специфічного для японської культури поняття — милування, що є цілеспрямованим завчасно організованим або спонтанним процесом естетичного спілкування з природою, на основі якого формуються естетичні почуття, погляди і смаки. Сюди належать «ханамі» — милування квітами, «цукімі» — милування місяцем, «юкімі» — милування снігом, які не лише виражають потяг до прекрасного, а й становлять суттєву частину повсякденного життя і духовності нації.

Найвідомішим в світі «ритуалом» естетичного виховання і проявом високих почуттів є милування цвітом сакури. Сім'ї і родини збираються разом і пішки підіймаються на пагорби, де росте японська вишня, щоб провести час у мовчазному спогляданні буйного, але короткочасного цвітіння. Ці форми свідомої естетичної поведінки плекаються в родинному колі і активно підтримуються широкою громадськістю, як традиційна і невід'ємна частина повсякденного життя японця. Ще з епохи середньовіччя милування становили необхідну передумову художнього сприйняття і вважалися природним засобом формування загальної естетичної культури особистості [4].

Взагалі японцям притаманний потяг до споглядання. Батьки привчають дитину спокійно, мовчки, довгий час концентрувати увагу на одному предметі чи явищі (травинка з краплею роси, бджола на квітці, блискавка в небі, грозові хмари, блики сонця тощо). Даний метод використовується не лише з метою естетичного виховання, а й розумового, морального, трудового. Спостерігаючи за природою, діти намагаються не виділяти окремі деталі, а сприймати все разом, як єдине ціле, панораму. При цьому активізується не лише візуалізація, а й слух, нюх, дотик та інші чуття. Оскільки для японців краса — це, перш за все, гармонія особистості (себе) з навколишнім оточенням, то батьки намагаються створити всі умови, щоб дитина не протиставляла себе світові, природі, об'єкту споглядання, а свідомо ототожнювалась з їх частиною. Саме в гармонії почуттів, дій, співвідношень тощо японські батьки вбачають справжню естетику і прищеплюють ці ж погляди своїм дітям [2: 91].

Іншим методом сімейного естетичного виховання, засобом пізнання і відчуття світу є знайомство дітей з різними жанрами образотворчого мистецтва і залучення до процесу творчості. Для японського суспільства притаманне злиття соціальної і культурної сфер, коли мистецтво стає не лише атрибутом, способом вираження почуттів, емоцій і думок, а й способом життя. Батьки і педагоги переконані в доцільності концепції раннього розвитку, тому змалку навчають дітей малювати, ліпити, конструювати, грати на музичних інструментах. Але вони вбачають в цьому не так можливість завчасного виявлення

талантів, як спосіб естетичного освоєння дійсності і метод виховного впливу. Батьки в процесі буденного спілкування і спільної творчості розвивають дитячу увагу, уяву, відчуття, бажання спостерігати і власноруч творити красу. Наприклад, японці-дошкільнята не лише впізнають і відтворюють ноти, а й можуть описати власне бачення звуку за допомогою кольорової і смакової гамми, скомпонувати їх, як фарби на палітрі чи інгредієнти в страві.

Потужним виховним впливом відзначаються такі елементи традиційної японської культури, як мистецтво ікебани, чайної церемонії, традиційних танців буї. Залучення до них починаються в сімейному колі, а згодом переходять в простір відкритого соціуму (гуртки і школи мистецтв, відкриті семінари і майстер-класи, різноманітні заходи масового культурного дозвілля та ін.). Так, під час замських прогулянок діти з батьками збирають квіти і трави для ікебани, яку теж роблять разом. Крок за кроком старші допомагають малюкам опанувати ази komponування, співставлення і взаємодоповнення, що є основою уявлення японців про гармонію. Донині ікебани в Японії прикрашають як приватні будинки, так і квартири з хай-тек-технологіями. Іншим важливим елементом декору, що несе велике смислове, естетичне і виховне навантаження, є стінні ніші, в яких, крім композицій ікебан, також розміщують вертикальні полотна (зазвичай із зображенням пейзажів чи птахів) і папіруси з символічними каліграфічними написами (як-от: «щастя», «вірність», «благородство», японські вірші, цитати з книг чи просто побажання). Такі традиційні елементи інтер'єру рідко купуються, натомість батьки залучають дітей до їх створення власноруч, що є не лише методом естетичного виховання, а й засобом духовного зближення членів сім'ї.

Потужне виховне навантаження несуть і традиційні японські свята як-от: свято хлопчиків (день ірисів у травні), Свято дівчат (день ляльок у березні), свято «Три, п'ять, сім» (у листопаді для трирічних, п'ятирічних і семирічних) та інші. Вони виступають якразовою, емоційною формою залучення дітей до соціального життя, національних культурних традицій, до краси в цілому. Це сімейні свята: батьки нарівні з дітьми беруть участь у всіх ритуальних діях, виховують їх естетичні почуття, відчуття родинної єдності, національну свідомість і виховуються самі [4].

У цілому роль традиційних мистецтв і свят в естетичному вихованні надзвичайно велика, оскільки вони багаті прадавними ритуалами і національним духом, що забезпечує зв'язок поколінь, наступність традиційної культури, естетичне багатство всього соціуму і окремої особистості.

Поряд з цим, варто зазначити, що на сучасному етапі розвитку японського суспільства процес сімейного естетичного виховання значно ускладнюється невпинною інтенсифікацією ритму життя і праці, що буквально знесилює людей. У таких умовах вони прагнуть вже не до культурного розвитку, а намагаються будь-яким способом зняти постійне фізичне і нервово-емоційне перенапруження. Багато сімейних пар знаходять відраду в спілкуванні з дітьми, спільному дозвіллі тощо. Але багато людей (особливо це стосується жителів мегаполісів) вдаються до споживання полегшеного, розважальних мистецтва. У такому випадку, втрачаючи свій естетичний рівень, нехтуючи власним культурним розвитком, духовним удосконаленням, вони вже не можуть здійснювати результативний виховний вплив на підростаючі покоління.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Досвід японської сім'ї в естетичному вихованні молодих поколінь становить особливий інтерес для науковців світу. Адже саме Японії вдалося гармонічно поєднати два шляхи розвитку сучасного суспільства: форсовано-експансіоністський, характерний для Заходу, і глибоко-споглядальний, традиційний для Сходу. Звичайно, її досвід естетичного виховання досить специфічний, як і своєрідна історія, самобутня культура, тому його не можна просто цілком перенести на терени іншого народу, етнопонаціональної спільноти. Але від того методика японців не стає менш цінною і дієвою, що свідчить про необхідність її вивчення з метою переймання елементів виховного досвіду.

Японці довели, що самий надійний шлях естетичного виховання полягає в наступному:

- послідовне приведення елементів краси в буденність, починаючи з перших днів життя нової людини;
- естетизація оточуючого середовища своїми силами і за власним щирим бажанням;
- використання різноманітних художніх циклів при щоденній внутрішньосімейній взаємодії і надалі в системі освіти, громадської діяльності;
- підтримання, використання і активний розвиток традиційних місцевих і ритуальних, як основи культурного розвитку особистості, її естетичного і національного виховання.

Таким чином, вони забезпечують вплив різноманітних форм краси в усі сфери свого життя: все, від побуту до професійної діяльності, осмислюється японцями з позицій краси і гармонії. Вплив красою, яку бачать у оточуючому світі, виражають у мистецтві, впускають в буденне життя, насичують сімейну атмосферу — це, на думку японців, єдиний дійсно дієвий спосіб естетичного формування людини, як висококультурної особистості.

Ті ж колективні милування, свята, спільне сімейне дозвілля, образотворча діяльність — все це, з одного боку, є формами засвоєння і передачі етнопонаціональних культурних традицій, а з іншого — становить природний чуттєвий фон для формування глибокої естетичної свідомості, де провідну роль відіграє сім'я.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Волкова Н.П. Педагогіка. Посібник / Н.П. Волкова — К.: Видавничий центр «Академія», 2001. — С. 121-124.

2. Нурутдинова А.Р. Этико-эстетическое воспитание в Японии / А.Р. Нурутдинова // Педагогика: научно-теоретический журнал. — 2006. — №10. — С. 87-92.

3. Самохвалова В.И. Роль традиционной культуры в японской модели эстетического воспитания. / В.И. Самохвалова // Эстетическое воспитание: вопросы теории и практики. — М., 1990. — С. 62

4. Современные концепции эстетического воспитания (теория и практика) [Электронный ресурс] / Ответственный редактор Н.И.Киященко. — М., 1998. — 313 с. — Режим доступа:

<http://www.philosophy.ru/iphras/library/aesthosp/index.html#index>